

Галина Проців, асп. (Івано-Франківськ)

УДК 82.091(430)

ББК 83.3(4НІМ) – 8(Фейхтвангер Л.)

Рецепція творчої спадщини Ліона Фейхтвангера*Проців Г. Ф. Рецепція творчої спадщини Л. Фейхтвангера**У статті простежено основні чинники рецепції творчості Л. Фейхтвангера в українському та зарубіжному літературознавстві XX – XXI ст.***Ключові слова:** *рецепція, порівняльне літературознавство, художній метод, роман, Л. Фейхтвангер.**Protsiv G. Reception of creative heritage of L. Feuchtwanger**In this article it is observed the main factors of reception of L. Feuchtwanger's works in Ukrainian and foreign productive literature of the 20th–21st centuries.***Key words:** *reception, comparative literature, artistic method, novel, L. Feuchtwanger.*

Творчість видатного німецького письменника XX ст. Ліона Фейхтвангера є цікавим епізодом не лише у німецькій, а й у світовій літературі. Митець ніколи не залишався у затінку літературно-критичних оцінок свого часу. Так, в очах свого сучасника і видатного німецького романіста Т. Манна Л. Фейхтвангер був автором «солідним і водночас привабливим, серйозним і водночас readable, як кажуть англіїці, тобто доступним, цікавим, захоплюючим і зовсім не громіздким, незважаючи на ґрунтовність історичного фундаменту його романів» [див про це: Mann T. 1965, 11: 307; див. також: Mann T. 1961, 10: 509]¹. Г. Манн вбачав у Фейхтвангері-письменникові рідкісне поєднання вишколу, майстерності і характеру [Mann H., 1947: 428]. За вміння, використовуючи епічні засоби, формувати мислення читача для розуміння історичних взаємозв'язків, за ясність і чіткість відображуваного письменником світу Б. Брехт включає Фейхтвангера до тієї літературної традиції, що в епоху історичних потрясінь і політизації літератури здобуває потужну літературну репрезентативність по всьому світі [Brecht, 1934].

¹ Тут і далі переклад усіх цитат з іншомовних видань наш — Г. П.

Проте вивчення літературної спадщини Л. Фейхтвангера у різний час велось з різною інтенсивністю, хоча актуальність проблем, які порушив письменник, критики підкреслювали як за його життя, так і після його смерті. У східнослов'янському літературознавстві до фейхтвангерівської спадщини звертались: О. С. Вольф, І. Геніна, Д. В. Затонський, Л. Ковальчук, Н. Лейтес, К. М. Нартов, О. Нечипорук, Т. Ніколаєва, Н. Рачинська, В. Л. Скуратівський, О. Спектор, Б. Сучков, Т. Хмельницька, Л. Черная і ін. Так, Д. Затонський назвав романну прозу Л. Фейхтвангера за аналогією з бальзаківською «Історичною комедією» [Затонський, 1988: 311], І. Г. Геніна студіювала проблеми творчого методу письменника на матеріалі романів «Томас Вендт» та «Тисяча дев'ясот вісімнадцятий рік» [Геніна 1974, 33: 104 – 109], О.С. Вольф присвятив свою розвідку впливові Льва Толстого на творчість німецького романіста [Вольф 1977, 48: 15 – 41], Л. Ковальчук розглядала літературознавчу спадщину Л. Фейхтвангера як теоретика історичного роману ХХ століття [Ковальчук 1984, 6: 135 – 139], Н.Н. Рачинська [Рачинская, 1965: 88], К.М. Нартов – біографію та антифашистську творчість і діяльність Л. Фейхтвангера [Нартов 1984: 63], В. Л. Скуратівський – мистецькі проблеми в його романах [Скуратовський, 1972: 196].

Великі накладі романів Л. Фейхтвангера засвідчують не лише про літературну цінність його творів, а й про громадський інтерес, який викликали ці твори серед читачів. Його літературний успіх та міжконтинентальну популярність можна пояснити «співзвучністю вищих умів з нижчими» [Геннекенъ 1892] та тим, що будь-який твір обумовлюється природними та набутими якостями автора, складом розуму та іншими чинниками, які зробили його твір таким, яким він є. Такий твір, за твердженням Еміля Геннекена, вирізняє те, що «будучи справою автора, він відволікається від нього та входить у свідомість інших людей – відтворюється у цій свідомості, входить у число її збудників та викликає у ній спонукання до дії чи емоції, аналогічні тим, що відбуваються у свідомості автора. Це відтворення та її ступінь вказують на схожість та співзвучність двох душ – тієї, що сприймає, і тієї, що творить» [Геннекенъ 1892].

Однак, розглядаючи історію рецепції творчої спадщини Л. Фейхтвангера слід звернути увагу на засилля ідеологічної

заангажованості як з боку літературознавців соціалістичного табору, так і з боку західних учених. На думку сучасного швейцарського дослідника Ганса Якоба Гефті, таке явище спостерігається тому, що «фейхтвангерівські романи, написані з 1930 по 1945 рік, тобто в період, коли він сам був дуже заангажований у політику, знайшли актуальність і добрий прийом серед усіх таборів, які боролись проти фашизму» [Hefti, 1977: 6]. Інша справа, що конкретний ідеологічний зміст цієї заангажованості був різним.

Варто зазначити, що ідеологічна заангажованість східнонімецьких вчених виявилась значно більшою, ніж заангажованість радянських літературознавців. Останні здебільшого досліджували проблеми художнього методу Л. Фейхтвангера і у зв'язку з цим звертались до питання впливу на світогляд письменника різних філософських течій і вчень. Радянські дослідники швидше замовчували або оминали незручні ідеологічні теми, пов'язані з німецьким романістом. Так, наприклад, у розвідці Т. Ніколаєвої (1975) розкриваються питання поетики та типології антифашистського роману Л. Фейхтвангера 30 – 40 рр. Дослідниця на матеріалі роману «Зал очікування» простежує у наявних у творі соціологічних та публіцистичних відступах, статистичних викладах, сатиричних біографіях баварських обивателів новаторство у техніці мистецтва оповіді, а саме: злиття художнього вимислу з документальністю, що доповнює розповідь, посилює її художню виразність та переконливість [див про це: Николаева, 1972: 18, 19, 29, 37, 38, 134, 135, 166, 167]. Проте, поряд з тим, що Т. Ніколаєва подає глибокий аналіз філософських та естетичних поглядів письменника, у розділі про світоглядні позиції романіста нічого не сказано про роль та місце іудаїстської культурно-історичної традиції у його системі ідейних та художніх уявлень. Мабуть, авторка обійшла це питання через тогочасні ідеологічні вимоги.

Радянська критика не раз докоряла Л. Фейхтвангеру за песимізм, нерозуміння ролі народних мас, суперечливість, пропагування споглядацького способу життя, але тон цієї критики був поблажливим та доброзичливим. Так, не уникла спокуси ідеологічної критики Н. Рачинська, яка, вважаючи Фейхтвангера «суперечливим художником», виявила у короткому огляді

біографії та творчості письменника «типові недоліки західної буржуазної інтелігенції» – «недовіру до ідеї революційного насильства, зайве перебільшення ролі особистості, недооцінку ролі народних мас як істинної рушійної сили історії» [Рачинская, 1965: 5, 12, 14]. Поруч з цим ключові позиції у її дослідженні займає ідея, що у творчому доробку Л. Фейхтвангера знайшла відгук ціла епоха в історії Німеччини. Однобокість дослідження Н. Рачинської полягає у тому, що для аналізу цієї епохи вона описує творчість тільки тих німецьких письменників, які розглядали тему загнивання та боротьби з капіталістичним ладом, та твори яких мали викривальний та критичний характер (Т. та Г. Манни, Б. Келлерманн).

Через ідеологічні обставини (боротьба з космополітизмом, антисемітизм) наприкінці 60-х рр. ХХ ст. у дослідженнях творчості Л. Фейхтвангера таких радянських дослідників, як О.Л. Спектор (1969), Р.С. Скаллер (1969), В.М. Пашигорев (1970) переважають виключно його антифашистські романи. Наприклад, О.Л. Спектор розглядає проблеми та характери в антифашистській трилогії письменника «Зал очікування», подає найбільш повний огляд існуючої на той час критичної літератури про творчість Л. Фейхтвангера, починаючи з праць Б. Брехта, Т. Манна, А. Цвейга та закінчуючи східним німецькомовним виданням Г. Льюїпольда (1967), і представляє німецького романіста у світлі ідеологічної доктрини свого часу своєї країни: «Гуманіст, полум'яний захисник культури та прогресу, Ліон Фейхтвангер своєю творчістю і у наші дні продовжує служити боротьбі проти неофашизму, расизму, мілітаризму» [Спектор, 1969: 5]. Судячи з формулювання тем дисертацій двох інших названих авторів [див: Скаллер, 1969; Пашигорев, 1970] та часу їх написання, можна припустити, що їх розвідки теж грішать ідеологічним забарвленням у дослідженні антифашистських романів Л. Фейхтвангера [Современное литературоведение о Фейхтвангере].

З погляду фахової сфери порівняльного літературознавства та евристичного рівня вдалою серед критичних праць можна вважати книгу Т. Хмельницької «Голоси часу» (1963). Дослідниця зверталась до питання про місце художника у літературі, його пристрасть до певних тем, художніх прийомів та жанрів. Зіставляючи Т. Манна та Л. Фейхтвангера, вона справедливо

зазначає, що обидва письменники йдуть різними шляхами до однієї мети – утвердження гуманності людського розуму: перший – через «високий гумор», другий – через нагнітання драматизму. В іншій паралелі — Б. Франк / Л. Фейхтвангер – йдеться вже про порізному використану символіку образів, що є обов'язковою у німецькому історичному романі. Заглиблюючись у творчість Л. Фейхтвангера, Т. Хмельницька простежує складну еволюцію його творчого шляху але не вдається до аналізу причин світоглядної еволюції письменника, натомість просто констатує наявність цих зсувів у його творах, кваліфікуючи їх як вихід за межі буржуазної замкнутості [див про це: Хмельницькая, 1963: 125, 157, 199].

Значне місце у дослідженні творчості німецького письменника займає літературно-критична розвідка Б. Л. Сучкова у книзі «Лики времени» (1969), де особистість та талант Л. Фейхтвангера постає як зірка першої величини, що належить до невід'ємної скарбниці світової культури. Дослідник подає багатий фактичний матеріал про життя письменника, органічно вплітаючи його у аналіз творчості, ґрунтовно характеризує драматичні твори Л. Фейхтвангера, побіжно аналізує його ранні та зрілі історичні, історико-біографічні, антифашистські, соціальні романи, літературознавче ессе «Дім Дездемони». Велику увагу дослідник приділяє широкому спектру філософських та естетичних течій (Ніцше, Кроче, Т. Лессінг, теорії чистого мистецтва, естетичні принципи декадансу, натуралізм і ін.), які мали вплив на німецького романіста. Спираючись на критику цих теорій, які суперечили марксистським позиціям, Б. Л. Сучков критикував Л. Фейхтвангера за крах традиційного історизму, за «відступ від історизму мислення», вважав це його «слабкістю власного світогляду», що «утруднює йому розуміння конфліктів сучасності». Але завдання дослідника полягало не стільки у критиці великого письменника, скільки в обґрунтуванні його належності до лав представників критичного реалізму, що симпатизують соціалізму. Вся розвідка пронизана судженнями про світоглядні зміни письменника на користь марксизму та революції, «проти капіталістичного (американського) способу буття». Саме ідеологічними оціночними штрихами автор показує, що «відходячи від естетизму, Фейхтвангер поступово починає змінювати своє

відношення до буржуазного світу, бездушність та нелюдність якого не залишали місця гуманності», що твори письменника були «повні ненависті до варварства буржуазної цивілізації». Щоб уникнути відвертої апології впливу Радянського Союзу на творчість Л. Фейхтвангера, дослідник вдається до скупих зауваг про те, що перемогу гуманізму у людських стосунках романісту допоміг побачити революційний досвід СРСР. Підсумовуючи свою працю, Б. Л. Сучков робить висновок, що велич та визнання творів Фейхтвангера є «завоюванням демократичного «підтекст — соціалістичного» мистецтва» [див про це: Сучков, 1969: 269, 270, 260, 264, 265, 284, 255, 241, 242, 334].

Часто вибір критеріїв дослідження того чи іншого явища у творчості пов'язаний з ідеологічними установками самого критика. Наприклад, у праці радянської дослідниці І. Геніної про проблеми творчого методу Л. Фейхтвангера у драматичному романі «Томас Вендт» поруч із студіюванням експресіоністських деталей, специфіки образів та виходу письменника за межі одного роду поезії у творі вибір тематики та жанру п'єси пояснюється потягом Фейхтвангера до «грунтового діалектичного зображення історії», а висвітлення питань «війни та революції, гуманності та насильства, відданості творчості й активній громадській позиції» німецького письменника вважаються ключовими [Геніна 1974, 33: 104, 107]. Значно далше йде у своїх дослідженнях О. С. Вольф, який у німецькомовній статті «Л. Фейхтвангер та російська література» (1973) розглядає розвиток творчості письменника у напрямі послідовного революційно-демократичного гуманізму та усезростаючого впливу на його світогляд ідей марксизму-ленінізму [див про це: Wolf 1973, 6: 853 – 863]. Мабуть, дослідник, навішуючи на письменника ярлик прихильника марксизму, змушений був керуватись ідеологічними засадами радянської науки, бо загалом його праці, присвячені дослідженню впливу Льва Толстого на романну творчість Л. Фейхтвангера, витримані в аргументованому науковому тоні та стосуються більше форми і засобів зображення (позасюжетних вставок, екскурсів історичного та філософського характеру), «потрібних для розкриття глибокого сенсу описуваних подій» [Вольф 1977, 48: 16].

Дещо осторонь від існуючих політичних схвалень чи осудів того часу знаходиться науково-критична розвідка

В. Л. Скуратівського (1972), присвячена мистецьким проблемам, питанням про суспільну ангажованість митця у німецькому романі ХХ ст. та у романах Л. Фейхтвангера, зокрема. Автор високо оцінив метрів німецької літератури – Г. та Т. Маннів, Л. Франка, Л. Фейхтвангера, А. Цвейга, які «опрацювали мистецьку тематику настільки ґрунтовно, що літератури НДР та ФРН не могли «дублювати» своїх попередників, не ризикуючи впасти в епігонство» [Скуратівський, 1972: 194]. Дослідник акцентує увагу на тому, що проблема взаємозв'язку між митцем та суспільством після романів Л. Фейхтвангера з його визнанням необхідності суспільно активного мистецтва та романів згаданих вище авторів перестала бути проблемою. На думку В. Л. Скуратівського, тема мистецтва, вимагаючи певної художньої специфіки, штовхала німецького письменника на естетичні пошуки та привела його до розвитку жанру історичного роману в межах критичного реалізму. «Прагнення Л. Фейхтвангера дослідити щонайглибше суспільне коріння людських вчинків, художньої та політичної творчості, – зазначає український дослідник, – стає головним стимулом для написання соціально-психологічних та історичних (позначених майстерним психологічним аналізом) романів» [Скуратівський, 1972: 192]. Мабуть, цю розвідку у тій частині, що стосується творчості Л. Фейхтвангера, можна вважати більш-менш об'єктивною, оскільки В. Л. Скуратівський приберіг критичні зауваги щодо «ідеологічної незавербованості» художника для представників літератури ФРН повоєнного періоду.

Одним з аспектів дослідження німецького роману першої пол. ХХ ст. радянською вченою Н. Лейтес є історизація Л. Фейхтвангером сучасності. Можна припустити, що дослідниця, розглядаючи можливість написання деяких таких творів під сильним тиском безпосередніх подій, не могла відверто критикувати з ідеологічних міркувань присутні помилкові, на її думку, політичні оцінки описуваного письменником часу. З легким відтінком осуду вона критикує відображення письменником історично костюмованої дійсності в умовно-історичних шатах сучасних йому подій та особистостей: «Відсунувши на задній план внутрішні соціальні конфлікти стародавнього світу, письменник зображає їх як подобу сучасної держави, що спирається на капіталістичну економіку» [Лейтес, 1975: 279]. Саме ця несхвальна

позиція авторки щодо історизації Л. Фейхтвангером сучасності стала предметом критичних зауваг відомого українського літературознавця Д. В. Затонського, який вважав, що німецький прозаїк «не просто „відсунув“ реальності римської історії, а обрав у ній період, співзвучний своїм задумам» [Затонский, 1988: 302]. Більше того, знаний дослідник зараховує Л. Фейхтвангера до художніх орієнтирів ХХ ст. Досліджуючи «шлях наверх» німецького письменника, він вбачає причини його успіху в Європі і в Америці у легкості мови, стилю та у виборі матеріалу для творів, який у змозі викликати безпосередній інтерес читача. Д. Затонський надає дещо перебільшене значення впливу на світогляд Л. Фейхтвангера подій Баварської революції 1918 р. та післяжовтневого періоду у Росії², однак дослідження творчого методу письменника у написанні романів та п'єс, і історичного роману, зокрема, у цій праці переважає. «Головним авторським інструментом» історичного роману Фейхтвангера Д. Затонський вважає сюжет, за допомогою якого письменник, «відтворюючи історичну долю цілої суспільної формації, користується одночасно нею як моделлю, за допомогою якої мислимо викликати сам дух Історії». Водночас дослідник протиставляє історичні романи письменника, «в яких Фейхтвангерівська історія все рівно діалектично рухлива», його драмам. Цінною заслугою цієї розвідки є використання висловлювань самого Л. Фейхтвангера про свої твори, що робить критичні аргументи дослідника у висвітленні

² Д. Затонський пише: «Він «Л. Фейхтвангер» напружено слідкував за подіями у післяжовтневій Росії. Більше того, проживаючи у Мюнхені, він став безпосереднім свідком Баварської революції. Народжена нею Баварська республіка, не проіснувавши навіть місяць, була потоплена у крові. Це надовго позбавило Фейхтвангера віри у доцільність активної політичної дії» («Историческая комедия», или Романы Лиона Фейхтвангера / Дмитрий Затонский // Затонский Д. Художественные ориентиры XX века: Лица и проблемы. – М.: Сов. писатель, 1988. – С.274); коментарі про образ Кленка (персонаж з роману «Успіх): «І той же Кленк, коли дивиться у Берліні радянський фільм «Броненосець «Орлов» (читай: «Броненосець «Потьомкін») усвідомлює, що торжествуючий на екрані революційний народ, що новий світ, що створює цей народ є дійсністю, яку не можна ні заборонити, ні проігнорувати» (там само, С.293)

певних літературних явищ цілком переконливими [див про це: Затонський, 1988: 273, 274, 276, 278, 280, 308, 310, 311]. Розглядаючи широку палітру романів, драм, літературознавчих праць німецького прозаїка, Д. Затонський, однак, не уникає певної ідеологізації своєї праці. Вона полягає в тому, що автор цитує у контексті вивчення творчості Л. Фейхтвангера лише науковців з марксистською світоглядною позицією, наприклад, Г. Лукача, який побачив у трилогії про Йосипа, як «протилежність націоналізму інтернаціоналізм виростає дійсно з історичного матеріалу. Звідси і встановлюються інші, більш вірні пропорції між загальногуманістичними ідеями Л. Фейхтвангера та відображеними ним історичними подіями та фігурами» [Lukacs, 1955: 313].

З плином часу літературно-критичне ставлення до німецького письменника на радянському просторі стає політично нейтральнішим, проте все ще не позбавлене ідеологічної ноти. Один з авторів навчального посібника «Література ГДР» (1982) А. Г. Баканов, характеризуючи досягнення братів Маннів, Л. Франка та Л. Фейхтвангера у створенні антифашистської німецької історичної прози 30 – 40-х рр. (зображення багатомірної і колоритної епохи, її духовної атмосфери, масштабних соціально-психологічних образів), все ж ідеологічно обмежує твори Л. Фейхтвангера, які, на його думку, «були вершинними досягнення німецького історичного роману на тому етапі, коли марксистське розуміння закономірностей історичного процесу ще не стало методологічною основою при художньому відтворенні минулого» [Баканов, 1982: 27].

У 1984 р. до 100-річчя від дня народження Л. Фейхтвангера Московське видавництво «Знание» випускає брошуру Кіма Нартова «Лион Фейхтвангер — писатель-антифашист», де особливу увагу приділено біографії та антифашистським романам німецького письменника, які висвітлені при цьому у чорно-білих тонах. Точкою відліку тут слугує марксистська ідеологія: К. Нартов протиставляє ідеологію Радянської держави та держав Заходу, згущує фарби, описуючи поневір'яння Фейхтвангера — «вигнання, що важко переживає ганьбу та трагедію свого народу» – у Франції, Німеччині, США, називає письменника «діагностом загниваючого капіталістичного світу», злегка докоряє йому за те, що «не став справжнім революціонером», намагається почіпити на нього ярлик

прихильника «революційного перетворення світу» та підмінити гуманістичні погляди Л. Фейхтвангера «поняттям класової справедливості» [див про це: Нартов, 1984: 7, 13, 6, 57 – 58].

Не зі всіма літературознавчими оцінками Л. Фейхтвангера погоджується українська вчена Лідія Ковальчук у своїй статті «Ліон Фейхтвангер про історичну прозу» (1984). Особливо це стосується його розуміння «професорського роману», у якому дослідниця критикує незаслужене схвалення письменником творів такого гатунку. Адже він, на її думку, не зважає на виражену у таких творах популярну у другій половині XIX століття ідею пангерманізму. Слід одразу зазначити, що радянська наука вважала пангерманізм реакційною, шовіністичною політичною доктриною кінця XIX століття з агресивними та експансивними елементами німецької буржуазії та юнкерства [див.: Шинкаренко]. Суперечливою видається Л. Ковальчук і оцінка письменником романів Ежена Сю як штучного конгломерату бульварщини та соціалістичних ідей, натомість дослідниця бачить у них глибоке викриття «найболючіших сторін французької дійсності» та «жахливого становища французького народу». Проте, віддавши у такий спосіб данину радянській ідеології, авторка високо оцінює літературознавче есе письменника «Дім Дездемони», присвячене проблемам історичного роману як «надзвичайно важливої жанрової форми для Фейхтвангера-письменника». Вона підкреслює, що багато думок видатного майстра слова про спрощене та вульгарне розуміння історії, про розвиток жанру історичного роману, співмірність факту та вигадки в історичному романі не втратили своєї актуальності і сьогодні [Ковальчук 1984, 6: 136].

З акцентом на політичний орієнтир змальовує нам Л. Фейхтвангера короткий нарис О. М. Нечипорук як письменника ясного та гострого інтелекту, що вніс великий вклад у розвиток німецького роману та пройшов «важкий шлях пізнання» від аполітичного естета до борця-антифашиста, симпатика світові соціалізму. Світоглядну ж еволюцію письменника авторка пояснює частково його відвідинами СРСР, які «допомогли Фейхтвангеру побачити перспективу розвитку людства». Проте стаття має і свої переваги, що стосуються професійної царини письменника: розкриваючи причини звернення німецького романіста до жанру історичного роману, О. М. Нечипорук зазначає, що «у 20–30-і роки

історія була для Фейхтвангера засобом, а не об'єктом зображення», а «принцип історичних паралелей стає визначальним для німецькомовного антифашистського роману 30 – 40-х років». Новими тенденціями в антифашистському історичному романі «Лже-Нерон» Л. Фейхтвангер, на думку дослідниці, створив політичний роман, роман-памфлет [див. про це: Нечипорук 1984]. Варто зазначити, що нарис побіжно торкається дуже багатьох романів та творів письменника, дає характеристику окремих їх деталей, тому слугує більше для того, щоб ознайомити читача з творчістю Л. Фейхтвангера в цілому.

Якщо у полі зору радянського літературознавства переважають проблеми поетики, типології, світоглядних пошуків та художнього методу письменника, які оцінюються з позиції не позбавленої елементів ідеологічної критики, то після Другої світової війни у НДР постать Л. Фейхтвангера розглядається майже виключно у зв'язку з епохальними подіями будівництва соціалістичного ладу у Німеччині. Так, у двотомному виданні «Лексикон німецькомовних письменників» (1967) творчість Фейхтвангера розглянута в цілому і звичайно з марксистської погляду [Lexikon deutschsprachiger Schriftsteller 1967, 1: 323 -327]. У НДР з'являється багато дисертацій, присвячених творчості та особистості письменника з ознаками демонстративної переоцінки (Г. Льойпольд, Й. Пішель). У літературних журналах Східної Німеччини («Weimarer Beiträge» / «Ваймарські студії») щорічно друкувались статті Л. Фейхтвангера або про нього.

Неоціненний вклад у дослідження літературознавчої спадщини німецького письменника вніс В. Берндт, який мав глибокі знання багатьох теоретичних висловлювань Фейхтвангера, і саме йому ми завдячуємо збіркою «Centrum opuscula» (1956), яка містить літературознавчі есе та теоретичні праці письменника [Feuchtwanger 1956], і без якої деякі тексти були б просто недоступними для дослідників.

Однак у соціалістичному німецькомовному просторі Л. Фейхтвангер стає об'єктом більш гострої ідеологічної критики за свою позицію щодо народу, коли письменник означив носіями прогресу і революції не народ, а інтелектуальну верхівку. Вільфрід Бютов фейхтвангерівське скептичне відношення до народу пояснює буржуазною класовою належністю письменника.

Проте, намагаючись у будь-який спосіб прив'язати видатного німецького романіста до соціалістичного реалізму, цей автор висновує, що у романі про Руссо, поєднавши у оповіді Фернандо та учасників Паризької комуни, Л. Фейхтвангер досяг ключового моменту у наближенні до матеріалістичної історичної філософії [див про це: Vütow, 1966: 25, 36, 55-57].

Марксистська німецька літературна критика намагалась зробити з Фейхтвангера прихильника партії. Прикметною з огляду на це є монографія Йозефа Пішеля «Ліон Фейхтвангер: життя і творчість». У біографії представлено не тільки основні дати життя письменника, як ревного симпатика комуністів, але й охарактеризовано майже всі його важливі твори як визнання німецьким прозаїком комуністичної перспективи розвитку Німеччини у майбутньому [див про це: Pischel 1983: 7, 81 – 106, 127, 209]. У іншій праці цього ж автора творчість Фейхтвангера розглядається у ракурсі його світоглядного та мистецького розвитку до 1945 року, місце творів письменника серед творів його сучасників та взаємозв'язок відображення між формальним та змістовим аспектами. Недоліком цієї роботи, на нашу думку, є механічне перенесення марксистських тез на романи Фейхтвангера, відповідно до яких «буржуазний письменник» показує розуміння тільки часткової правди при зображенні ним історичного процесу. Й. Пішель показує шлях німецького романіста від пасивного споглядача до активного письменника, однак звинувачує Л. Фейхтвангер в тому, що той не був виразником матеріалістичного відображення історії: «Явища у природі та суспільстві подані швидше у позитивістському сенсі, ніж об'єктивно, однак закономірний зв'язок цих явищ не розглядається з матеріалістичної точки зору, він повинен бути створений та пояснений ззовні за допомогою ідеалістичних конструкцій» [див про це: Pischel, 1966: 131].

Натомість інший східнонімецький дослідник Ганс Льюйпольд на матеріалі роману Л. Фейхтвангера «Йефта та його доньки» намагався показати шлях письменника до матеріалістичної історії філософії. Він вважав цей роман «вершиною його матеріалістичного відображення історії» [Leupold, 1963: 43], проте у своїх доводах опирався тільки на текст цього останнього роману німецького прозаїка. Навіть у дослідженні техніки

персонажетворення Л. Фейхтвангера (на матеріалі трилогії про Йосипа) деякі дослідники, даючи аналіз мовних засобів та форми, здебільшого оминали вкладений зміст. Головним аргументом у критиці персонажетворення письменника була його інтелектуальність, опосередковане відображення дії у мисленні персонажів, що створювало враження переваги ідей над дією, теорією, практикою. Автор монографії «Техніка створення образів у двох романах-трилогіях Ліона Фейхтвангера» Дітер Фаульзайт піднімає Фейхтвангера над декадентами, однак занижує його цінність у зображенні історії, оскільки письменник, на його думку, не має чіткого компасу марксистського бачення, що передбачає відповідальність автора за своїх персонажів, на які він переносить своє розуміння суспільних взаємозв'язків. При цьому Д. Фаульзайт не може не визнати талант письменника чи применшити його роль як таланту першої величини: «У рамках своїх світоглядних можливостей Фейхтвангер втілює свої наміри та створив романи, які по своїй ідеї прогресивного гуманізму та мистецькій формі мають всесвітнє немеркнуче значення, якщо вони навіть в окремих пунктах очікування реалізму є вразливими» [Faulseit, 1961: 253].

Попри вагомий вплив ідеологічного чинника оціночні та аналітичні судження східнонімецький авторів про художні твори та творчість письменника загалом оприявнюють також досвід серйозного наукового підходу до них. Так, німецький літературознавець Ебергардт Гільшер у монографії «Із «Залу очікування» у потяг на Москву» (німецьке видання – 1977, російськомовне – 1979) поставив до критеріїв аналізу творчості Л. Фейхтвангера високу планку, зазначивши, що «літературний успіх у всьому світі сам по собі не гарантує якості на рівні світової літератури» [Хильшер, 1979: 180]. Однак досліджуючи проблеми протиріччя між естетичними пристрастями та творчою практикою у поетичній картині світу німецького прозаїка, дослідник розглядає ці проблеми однобоко, тобто, обмежує їх ракурсом зображення Л. Фейхтвангером видатних німців ХХ століття – З. Фрейда, А. Ейнштейна, К.Лібкнехта й ін. та описом вражень письменника від перебування у СРСР 1937 р. Він обґрунтував свою позицію тим, що німецький романіст як у репортажі вводив у свої романи про сучасність історичні імена та факти. Гостра критика Е. Гільшера торкається не лише змісту, а й стилю та художнього методу

письменника у його антифашистських романах («Успіх», трилогія «Зал очікування»), п'єсах з брутальними заувагами про те, що автора монографії «ніколи по-справжньому не гріла його «Л. Фейхтвангера» безпроблемна, схильна до спрощень, балакуча, журналістська“ белетристика», «одноманітність, з якою він змальовував персонажів і стосунки між ними», що Л. Фейхтвангер намагався компенсувати «нестачу уяви, використовуючи можливості інтелекту». В той же час дослідник зачисляє письменника до тих «нечисленних буржуазних художників, які чесно прагнули зрозуміти соціалістичну дійсність та соціалістичний світогляд», однак не змогли «позбутись ідеалістичних звичок мислення, традицій та інстинктивного прийняття світу, з якого він вийшов» [Хильшер 1979: 177]. При чому Е. Гільшер був не єдиним критиком, якого не задовольняла художня майстерність Л. Фейхтвангера. Німецький журналіст та письменник Курт Тухольський після прочитання роману «Родина Опперманн», захоплюючись добрим змістом, теж затаврував художній стиль знаменитого письменника «з картону і соломи» та вважав, що «цього письменника бездумно переоцінили» [Tucholsky 1962: 274].

Проте не позбавлені явної тенденційної упередженості у ставленні до Л. Фейхтвангера і західнонімецькі літературні критики, які критикували письменника за його прорадянську позицію та ігнорували його творчість, вивели її за межі гносеологічного поля своєї діяльності. Проте західнонімецька літературна критика все ж була менш упередженою з ідеологічної точки зору у дослідженні творчості Л. Фейхтвангера, ніж східнонімецька та радянська. Хоча ознаки подібності можна простежити у замовчуванні чи ігноруванні незручних творів чи тем.

Дослідники ФРН оминали творчість Л. Фейхтвангера понад 30 років. Важко було знайти навіть тексти його творів. Основною причиною такого ставлення до письменника у західнонімецькій літературній критиці була, мабуть, його відверта симпатія до Радянського Союзу. У 1937 р. він відвідав Москву, був присутній при відкритті еміграційного журналу «Слово» та по поверненні написав книгу у жанрі подорожніх нотаток «Москва, 1937», яка навіть майже через 40 років викликала в'їдливу статтю

Марселя Райх-Райніцкі (1973), який гостро поставився до прорадянських позицій письменника та звинуватив його у «політичному невігластві» [Reich-Reinicki 1973: 449]. Не таким категоричним у своїх судженнях про ідейну позицію Л. Фейхтвангера був німецький письменник Герман Кестен. В одному зі своїх листів 1947 р. він високо оцінив проникливість та прозорливість німецького прозаїка у його романі «Вигнання», де художньо викрито тактику сталіністів у Москві. Проте автор також вважає, що сам Л. Фейхтвангер потрапив до комуністичної пастки і з написанням ейфоричної книги «Москва, 1937» став «знаряддям сталінської пропаганди» [Kesten 1947: 324]. Не погоджується з цією думкою Вульф Кьопке — західнонімецький літературознавець, назвавши цей твір Л. Фейхтвангера «відповіддю розчарованим та тим, що сумніваються» (1983) [Коерке 1983, 1: 61-72]. З сучасного погляду очевидні прорахунки у книзі «Москва, 1937» видатного німецького майстра психологічного та соціального аналізу можна пояснити його свідомим наміром. Звідси дуже правдоподібним виглядає припущення сучасного російськомовного журналіста з Дортмунда Григорія Каліхмана, що письменника підкупили або спокусили написати твір на замовлення [Каліхман 2009].

Вказане ставлення західної критики до творчості Л. Фейхтвангера можна пояснити і деякими об'єктивними причинами. Зокрема, варто врахувати той факт, що історичний роман, в жанровій царині якого працював Л. Фейхтвангер, за словами Йозефа Рота, — «справжній новатор історичного роману німецькою мовою» [Roth 1934, 11: 569], який переживав свій розквіт на німецькомовному просторі у міжвоєнний час, у 1950-х роках вийшов з моди, використавши свій художній потенціал на даному етапі своєї жанрової еволюції. Швейцарський літературознавець Г. Я. Гефті напряму пов'язує цей еволюційний спад жанру з творчістю Л. Фейхтвангера, який удосконаливши історичний роман за допомогою техніки проникнення у свідомість, «поставив остаточну крапку у розвитку цього жанру» [Hefti, 1977: 13].

До об'єктивних причин відсутності у літературознавчій критиці повоєнних років уваги до антифашистських романів Л. Фейхтвангера на західних німецькомовних теренах можна

віднести той факт, що після війни місце у західнонімецькій літературі зайняли письменники нової генерації, які надали антифашистській літературі новий зміст та новий стиль, були орієнтовані на читацьку аудиторію 60 – 70-х років, яка вже оправилась від шоку років гітлеризму. Саме їх творчість цілком закономірно потрапляє в епіцентр літературної критики. І лише у 70–80-х рр. XX ст. знову з'являється інтерес до дослідження літератури міжвоєнного періоду, перевидаються твори Г. Гессе, А. Дебліна, братів Маннів, Л. Фейхтвангера.

З плином часу творчістю німецького романіста зацікавився також «Римський Папа» німецької літературної критики М. Райх-Райніцкі, який, як було зазначено вище, докоряв письменнику за ідеологічні огріхи, та назвав у своїй статті «Надто коротка мить автора п'єс» його стиль письма «одночасно як проникливим, так і нав'язливим». Критик приділив увагу його прозі, з якої, на думку автора, крізь Фейхтвангера-романіста проглядає Фейхтвангер-драматург, маючи на увазі надто чіткі лінії та крикливі фарби, пересичені тони та слабкість Л. Фейхтвангера до помпи, багатства, розкоші, величних декорацій, розкішних костюмів, театральних ситуацій та сценічних замальовок. М. Райх-Райніцкі досліджує вагомий вплив психології на історичну прозу Л. Фейхтвангера, вважаючи письменника істориком, який, користуючись психологією, хотів у своїх історичних романах відображати сучасність, «шукав в історії не попіл, а вогонь» [Reich-Reinicki].

У 70-х рр. XX ст. з'явилися розвідки про творчість та особистість Л. Фейхтвангера і у США, де він провів решту свого життя, емігрувавши з Німеччини ще 1933 року. Слід одразу зазначити, що ці роботи в більшості стосуються зображення Америки у творчості письменника. Але деякі критики (Р. Фаннінг, Г. Гьотц і ін.) вважають, що у ранніх своїх творах Фейхтвангер користується багатьма стереотипами та специфічними європейськими судженнями про Америку. Лише пізніші його твори, написані у США, розглядають Новий Світ різносторонньо та приязно, відображають американський вклад в історію прогресу та становлення розуму та справедливості [див про це: Fanning, 1970]. Сам Л. Фейхтвангер, описуючий цей «гіркий досвід, бути відщепленим від життєдайного потоку рідної мови» у творчості, зазначав, що у США все, з чого він виріс, на чому він виховувався,

чим він жив на батьківщині, стало йому чужим, що «завжди і скрізь ми чуємо звуки чужої мови у вухах, її знаки тиснуть на нас щодня, щогодини, вгризаються в наш спосіб вираження» [Feuchtwanger 1956: 549].

Л. Фейхтвангер за життя і по смерті вів боротьбу з вираженими у прихованій чи відверто зухвалій формі докорами критиків у своїй літературній посередності та тривіальності своїх творів. Письменника нерідко цінували за його творчість в цілому як великого представника еміграційної літератури, як борця проти тиранії, за антигітлерівську позицію, проте у мистецькому плані власне його твори не вважались високої якості [див про це: Hoffmann, 1973: 119, 141].

Чи можна стверджувати, що конфлікт необ'єктивного сприйняття та нерозуміння творчості Л. Фейхтвангера у ХХ ст. та до сьогодні вибудовує певний бар'єр у стосунках літераторів різних ідейно-естетичних орієнтацій? Без сумніву, бо здебільшого літературні критики базують свої дослідження на принципах різних ідеологій, хоча, як слушно зауважив Е. Геннекен, «немає нічого спільного між способом вивчення твору мистецтва, коли його розбирають тільки для того, щоб схвалити чи осудити, – і тим аналізом твору, коли намагаються вивчити його з трьох точок зору – естетичної, психологічної, соціологічної та вияснити безпристрасно закони явищ, що вивчаються» [Геннекен, 1892].

Варто також зазначити, що відбувається також зміна уявлень читача чи критики про літературний твір чи творчість у різні періоди його чи їх життя, бо як слушно зауважив російський критик В.Г. Белінський: «Кожна епоха приносить про них (твори) своє судження, і яким би воно не було, наступній епосі завжди є що сказати нове і більш вірне, жодна ніколи не вискаже усього» [Белинский 1954 – 1959, 5: 555].

Головною причиною перегляду чи уточнення попередніх оцінок, переосмислення чи нового прочитання художнього твору чи творчості, на думку російського літературознавця М.В. Осьмакова, слугують нові суспільно-історичні умови, соціальні, політичні та естетичні запити нової епохи [Осьмаков, 1979: 13]. Про це свідчить німецькомовний літературознавчий простір ХХІ століття, що характеризується відсутністю ідеологічних оцінок при аналізі творчості німецького прозаїка. І

попри те, що ні у 2008 році (50 років від дня смерті письменника), ні у 2009 (125 років від дня його народження) не відбулось жодних великих заходів з нагоди відзначення цих дат, все ж 2008 року у рідному місті Л. Фейхтвангера – Мюнхені, відбувся цикл радіопередач під назвою «Зневажений, забутий, суперечливий», у яких письменника представляють дуже різносторонньо: і різким критиком баварського міщанського стилю життя, і благодійником письменників-емігрантів в Америці, і суперечливим соціалістом, який навіть після показового викриття помилок радянського табору не відцурався сталінізму. Автори передач не обходять стороною тему семітизму у творах німецького романіста, зазначаючи, що «всі його літературні традиції та звичаї залишились тісно пов'язаними з релігійною атмосферою батьківського дому. Багато головних героїв його п'єс та романів походять з ортодоксальних родин, а жоден його твір не обходиться без семітизму та пов'язаних з ним конфліктів, сучасних чи давніх» [Verhöhnt, vergessen und voller Widersprüche].

Оцінюючи творчість Л. Фейхтвангера, доктор Генріка Вальтер (2009), що займається дослідження німецької еміграційної літератури, проливає світло на роль жінок, які оточували письменника, у створенні ним жіночих образів. Авторка, показуючи вплив матері, дружини, сестер на створення того чи іншого образу Фейхтвангером-художником, ілюструє свої думки цитатами з його романів. Однак, акцент у дослідженні на біографічний чинник робить поверхневим аналіз його історичних романів та зводиться іноді до їх цитування з метою підтвердити той чи інший факт біографії прозаїка. Проте неможливо не погодитись з думкою дослідниці, що німецькі літературознавці по обидві сторони Берлінської стіни надто низько оцінили літературну творчість Л. Фейхтвангера, «успіх якого полягає в тому, що письменник з будь-якого матеріалу умів написати привабливі за своїм драматизмом, проникливі та одночасно барвисті та інтригуючі історії» [Walter, 2009: 11 – 15, 27].

Питанню впливу еміграції на творчу переорієнтацію Л. Фейхтвангера присвячена доповідь Р. Трефіль на конференції «Світоглядні орієнтири еміграції» (2008, США), у якій авторка розглядає політизацію німецької еміграційної літератури 1933 року і, зокрема, творів Л. Фейхтвангера, першою ознакою якої був

антифашизм. Дослідниця виявила, що після Другої світової війни німецький прозаїк повністю перейшов до романної творчості, тематика яких більше не стосувалась національних проблем Німеччини, більше того він до самої своєї смерті писав майже виключно історичні романи. Проте, якщо його ранні історичні романи були присвячені історії Німеччини та Австрії, то тематика історичних романів, написаних у еміграції, стосується Французької революції, американської війни за незалежність, іспанської інквізиції, біблійних тем та витоків іудейства, тобто, орієнтована на інтернаціонального читача [Trefil 2008].

Отже, дослідження критичного сприйняття художньої спадщини Л. Фейхтвангера дозволяє простежити основні чинники рецепції його творчості, а також з'ясувати їх конкретно-історичну обумовленість в поетикальній, філософсько-естетичній, літературознавчій та культурологічній площинах.

Література: *Баканов 1982:* – Баканов А. Г. Исторический роман / А. Баканов // Литература ГДР: Учебное пособие для ВУЗов / под ред. К. А. Шалаховой, проф., д-р филол. наук. – К.: Изд-во при КГУ Вища школа, 1982. – С.23–30.; *Белинский 1954-1959:* – Белинский В.Г. Полн.собр.соч.: [в 13-ти томах] / Виссарион Белинский. – М.:Изд-во АН СССР, 1954–1959. – Т.5: Статьи, рецензии и заметки, апрель 1842 – ноябрь 1843. – С.555.; *Вольф 1977:* – Вольф А.С. Влияние Льва Толстого на творчество Лиона Фейхтвангера / А. Вольф // Иноземная филология. – 1977. – № 48. – С.15–21.; *Геніна 1974:* – Геніна І.Г. «Драматичний роман» Лиона Фейхтвангера «Томас Вендт», «Тисяча дев'ятсот вісімнадцятий рік» (проблеми творчого методу письменника) / І. Геніна // Иноземная филология. – 1974. – № 33. – С.104–109.; *Геннекенъ 1892:* – Геннекенъ Э. Критика и история: I. Общий взгляд на историю: художник, герой, толпа / Э. Геннекенъ // Геннекенъ Э. Опыт построения научной критики. (Эстопсихология); [пер. с фр. Д. Струнина]. – СПб.: Изд. журнала «Русское богатство», 1892. – Режим доступа: <http://www.textology.ru/drevnost/geneken.html>; *Геннекенъ, 1892:* – Геннекенъ Э. Предисловие автора / Эмиль Геннекенъ // Геннекенъ Э. Опыт построения научной критики. (Эстопсихология); [пер. с фр. Д. Струнина]. – СПб.: Изд. журнала «Русское богатство», 1892. – Режим доступа: <http://www.textology.ru/drevnost/geneken.html>; *Затонский 1988* – Затонский Д. «Историческая комедия», или Романы Лиона Фейхтвангера / Д. Затонский // Затонский Д. Художественные ориентиры XX века: Лица и проблемы. – М.: Сов. писатель, 1988. – С. 271–312.; *Калихман 2009:* – Калихман Г. Лион Фейхтвангер. Жизнь и творчество / Г. Калихман. – Режим доступа: http://www.partner-inform.de/news.php?ids=3966_all_1_12; *Ковальчук 1984:*

– Ковальчук Л. Лион Фейхтвангер про історичну прозу / Лідія Ковальчук // Всесвіт. – 1984. – № 6 – С. 135–139.; *Лейтес, 1975:* – Лейтес Н. С. Немецкий роман 1918–1945 годов (эволюция жанра) / Наталья Лейтес. – Пермь: Перм. ун-т, 1975. – 324 с.; див. також: *Манн Т. 1961:* Манн Т. Друг Фейхтвангер / Томас Манн // Манн Т. Собрание починений: [в 10-ти томах]. – М.: Худож. лит., 1961. – Т. 10: Литературная критика и публицистика. – С. 509.; *Нартов 1984:* – Нартов К.М. Лион Фейхтвангер – писатель-антифашист / К. Нартов. – М.: Знание, 1984. – 63с.; див. про це: *Нечипорук 1984:* – Нечипорук Е. М. Лион Фейхтвангер: Литература Германии (1927-1945) / Е. Нечипорук // История зарубежной литературы XX века: 1917–1945 / [Е. М. Нечипорук, А. А. Федоров, О. И. Боярский, М. М. Кораллов]. – М.: Просвещение, 1984. – Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/nechyporuk_german_1917-1945_ru.htm; див. про це: *Николаева, 1972:* – Николаева Т. С. Разум против варварства. Антифашистський роман Лиона Фейхтвангера 30–40 годов / Тамара Николаева. – Саратов, 1972. – 212 с.; *Осьмаков 1979:* – Осьмаков Н.В. Историко-функциональное исследование произведений художественной литературы / Н. Осьмаков // Русская литература в историко-функциональном освещении. – М.: Наука, 1979. – С.5–40.; *Рачинская 1965:* – Рачинская Н.Н. Лион Фейхтвангер (1884 – 1958) / Нелли Рачинская. – М.: Высш. шк., 1965. – 88с.; *Скуратовський 1972:* – Скуратовський В.Л. Мистецькі проблеми в німецькому романі XX століття (на матеріалах критичного реалізму) / В. Скуратовський. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1972. – 196с.; див: *Скаллер, 1969;* *Пашигорев, 1970:* – Скаллер Р.С. Антифашистский исторический роман Фейхтвангера 30-х годов: дис. канд. филолог. наук / Р. Скаллер. – Иркутск, 1969; Пашигорев В.Н. Немецкий антифашистский исторический роман 30-х годов: дис. канд. филолог. наук / В. Пашигорев. – Л., 1970.; *Современное литературоведение о Фейхтвангере:* – Современное литературоведение о Фейхтвангере. – Режим доступу: <http://psypglu.narod.ru/Feuchtwanger.htm>; *Спектор, 1969:* – Спектор А.Л. Проблемы и характеры в антифашистской трилогии Лиона Фейхтвангера «Зал ожидания»: дис. канд. филолог. наук / Александра Спектор. – Душанбе, 1969. – С.5. // Современное литературоведение о Фейхтвангере. – Режим доступу: <http://psypglu.narod.ru/Feuchtwanger.htm>; див. про це: *Сучков, 1969:* – Сучков Б. Лион Фейхтвангер (1884-1958) / Б. Сучков // Сучков Б. Лики времени: Ф. Кафка, С. Цвейг, Г. Фаллада, Л. Фейхтвангер, Т. Манн. – М.: Худож. лит., 1969. – С.231–344.; *Хильшер 1979:* – Хильшер Э. Из «Зала ожидания» в поезд на Москву / Э. Хильшер // Хильшер Э. Поэтические картины мира: Г. Манн, Т. Манн, Г. Гессе, Р. Музиль, Л. Фейхтвангер / пер. с нем. Е. Грин. – М.: Худож. лит., 1979. – С.165–179.; див. про це: *Хмельницкая, 1963:* – Хмельницкая Т. Голоса

времени / Тамара Хмельницкая. – М.–Л.: Сов. писатель, 1963. – С.415.; *див.: Шинкаренко:* – Шинкаренко Г. Я. Исторические организации: пангерманизм / Г. Шинкаренко. – Режим доступу: www.hronos.km.ru, <http://www.hrono.ru/organ/pangermanizm.html>; *Brecht, 1934:* – Brecht B. Über Asphaltliteratur zum L.Feuchtwanger 50. Geburtstag 1934 / B. Brecht. – Режим доступу: http://is.muni.cz/th/109742/ff_m/Ivo_Liskutin.pdf; *див про це: Bütow, 1966:* – Bütow W. Probleme der Gestaltung des historischen Stoffes in der Revolutionstrilogie Lion Feuchtwangers untersucht am System der Ereignisse und Figuren / W. Bütow. – Greifswald, 1966. – 178 S.; *див про це: Fanning, 1970:* – Fanning R.H. Das Amerikabild Lion Feuchtwangers: unpubl. Ph. D. Dissertation / Rita H. Fanning. – Los Angeles: University of Southern California, 1970. – 187 p.; *Faulseit, 1961:* – Faulseit D. Die Darstellung der Figuren (speziell Figurentechnik) in den beiden Romantrilogien Lion Feuchtwangers / Dieter Faulseit. – Leipzig, 1961. – S.253.; *Feuchtwanger 1956:* – Feuchtwanger L. Centrum opuscula: eine Auswahl / Lion Feuchtwanger / [gesam. und herausgeg. von W. Berndt]. – Rudolfstadt: Greifenverlag, 1956. – 634 S.; *Hefti 1977:* – Hefti H. J. Macht, Geist und Fortschritt: Der Roman «Die hässliche Herzogin» in der Entwicklung von Lion Feuchtwanger Geschichtsbild / Hans Jakob Hefti. – Haslen: SSS, 1977. – 180 S.; *див про це: Hoffmann, 1973:* – Hoffmann Ch. W. Opposition und innere Emigration: Zwei Aspekte des „anderen Deutschlands“ // Hohendahl P., Schwarz E. Exil und innere Emigration II. – Frankfurt/Main: Athenäum, 1973. – S. 119, 141.; *Kesten 1947:* – Kesten H. Brief von 8.Januar 1947 / H. Kesten // Deutsche Literatur im Exil. Briefe europäischer Autoren 1933–1949 / herausgeg. von H. Kesten. – München-Basel, 1964. – 388 S.; *Koepke 1983:* – Koepke W. Das dreifache Ja zur Sowjetunion. Lion Feuchtwangers Antwort an die Enttäuschten und Zweifelnden / W. Koepke // Jahrbuch Exilforschung in 28 Bänden. – Bd.1. – 1983. – S.61–72. – Режим доступу: <http://www.exilforschung.de/dateien/archiv/Bibl%20Jb%Exilforsch%201983-2010.pdf>; *Leupold, 1963:* – Leupold H. Feuchtwangers Weg zur materialistischen Geschichtsauffassung / H. Leupold. – Berlin: NDL, 1963. – 89 S.; *Lexikon deutschsprachiger Schriftsteller 1967:* – Lexikon deutschsprachiger Schriftsteller von den Anfängen bis zur Gegenwart von G. Albrecht, K. Böttcher, H. Greiner-Mai, P.G. Krohn. – in 2 Bänden. – Leipzig: VEB Bibliografisches Institut, 1967. – Bd.1: A–K. – S.323–327.; *Lukacs, 1955:* – Lukacs G. Der historische Roman / G. Lucas. – Berlin, 1955. – S. 313. // Затонкий Д. «Историческая комедия», или Романы Лиона Фейхтвангера / Д. Затонский // Затонский Д. Художественные ориентиры XX века: Лица и проблемы. – М.: Сов. писатель, 1988. – С. 310.; *Mann H., 1947:* – Mann H. Ein Zeitalter wird besichtigt / Heinrich Mann. – Berlin, 1947. – S. 428.; *Mann T. 1965:* – Mann T. Freund Feuchtwanger / Thomas Mann // Mann T. Gesammelte Werke: [in 12 Bänden]. – Berlin und Weimar:

Aufbauverlag, 1965. – B. XI: Altes und Neues: Kleine Prosa aus fünf Jahrzehnten. – S.307.; Pischel 1983: – Pischel J. Lion Feuchtwanger: Versuch über Leben und Werk / J. Pischel. – 2. Aufl., übergearb. – Leipzig: Verlag Phillip Reclam jun., 1983. – 316 S.; *див про це: Pischel, 1966*: – Pischel J. Lion Feuchtwangers «Wartesaal»-Trilogie, zur Entwicklung des deutschen bürgerlich-kritischen Romans in den Jahren 1918-1945 / J. Pischel. – Rostock, 1966. – S.131.; Reich-Reinicki: – Reich-Ranicki M. Ein zu kurz gekommener Bühnenautor / M. Reich-Reinicki. – Режим доступу: <http://www.faz.net/artikel/C31454/fragen-sie-reich-ranicki-ein-zu-kurz-gekommener-buehnenautor-30089930.html>; *Reich-Reinicki 1973*: – Reich-Reinicki M. Lion Feuchtwanger oder der Weltruhm des Emigranten / M. Reich-Reinicki // Durzak M. Die deutsche Exilliteratur 1933–1945. – Stuttgart, 1973. – S. 443–450.; *Roth 1934*: – Roth J. Glückwünschadresse zum 50. Geburtstag des Autors / J. Roth // Sammlung. – 1.Jg. – 1934. – №11. – S.569.; *Trefil 2008*: – Trefil R. Neuorientierung Lion Feuchtwangers im Exil / Romana Trefil. – Режим доступу: <http://feuchtwanger.de/gtw-bin/typo3/index.php?id=170>; *Tucholsky 1962*: – Tucholsky K. Ausgewählte Briefe 1913-1935 / K. Tucholsky. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verlag, 1962. – S.274.; *Verhöhnt, vergessen und voller Widersprüche*: –Verhöhnt, vergessen und voller Widersprüche. – Режим доступу: <http://www.br-online.de/bayern2/radiotexte-am-Samstag/muenchen-roman-DID1222965975581/lion-feuchtwanger-widersprueche-nearly-like-feuchtwanger-ID122572106508.xml>; *Walter, 2009*: – Walter H. «...ich hab sie tüchtig abgeküsst!»: Lion Feuchtwanger und die Frauen im Spiegel seiner Romane / Henrike Walter // W.A. Berendsohn-Forschungsstelle für deutsche Exilliteratur. – Hamburg, 2009. – Режим доступу: <http://www.feuchtwanger.de/index.php?id=170>; *Wolf 1973*: – Wolf A. Lion Feuchtwanger und die russische Literatur / A. Wolf. – Zeitschrift für Slawistik. – 1973. – Heft 6. – S.853–863 .

Процив Г. Рецепция творческого наследия Л. Фейхтвангера

В статье исследованы основные факторы рецепции творчества Л. Фейхтвангера в украинском и зарубежном литературоведении XX – XXI ст.

Ключевые слова: *рецепция, сравнительное литературоведение, художественный метод, роман, Л. Фейхтвангер*